

6. ЦДАВО України. – Ф. 3538. – Оп. 1. – Спр. 52.
7. ЦДАВО України. – Ф. 3538. – Оп. 1. – Спр. 54.
8. ЦДАВО України. – Ф. 3538. – Оп. 1. – Спр. 1.
9. ЦДАВО України. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 2408.
10. Держархів Чернігівської обл. – Ф. р-3013. – Оп. 1. – Спр. 5.
11. Держархів Харківської обл. – Ф. П-2. – Оп. 14. – Спр. 1
12. Держархів Чернігівської обл. – Ф. р-3013. – Оп. 1. – Спр. 100.
13. Держархів Сумської обл. – Ф. р-2191. – Оп. 1. – Спр. 101.
14. Держархів Чернігівської обл. – Ф. р-3013. – Оп. 1. – Спр. 92.
15. Держархів Харківської обл. – Ф. П-2. – Оп. 14. – Спр. 129–139.
16. Держархів Донецької обл. – Ф. р-1838. – Оп. 1. – Спр. 40.
17. Держархів Чернігівської обл. – Ф. р-3013. – Оп. 1. – Спр. 102.
18. Держархів Донецької обл. – Ф. р-1838. – Оп. 1. – Спр. 52.
19. Держархів Донецької обл. – Ф. р-1838. – Оп. 1. – Спр. 52.
20. ЦДАВО України. – Ф. 3538. – Оп. 1. – Спр. 33.
21. ЦДАВО України. – Ф. 3538. – Оп. 1. – Спр. 51.
22. ЦДАВО України. – Ф. 3538. – Оп. 1. – Спр. 52.
23. ЦДАВО України. – Ф. 3538. – Оп. 1. – Спр. 54.
24. ЦДАВО України. – Ф. 3538. – Оп. 1. – Спр. 56.

Zhiglo V.V. Ukrainian Extraordinary Commission archival documents about the losses and crimes causing by the German invaders: storing, source criticism, information potential. In this article the complex of archival documents, formed as the result of the Ukrainian Extraordinary Commission about the losses and crimes caused by German invaders work are analysed. The main stages of its formation, especially the concentration of archival institutions in the country and their source capability are examined.

Key words: archival institutions, Ukrainian Extraordinary Commission, Central State Archives of higher authorities and government of Ukraine occupation.

О. Г. Ликова

ФОРМУВАННЯ КЕРАМОЛОГІЧНИХ ДЖЕРЕЛ У НАЦІОНАЛЬНОМУ МУЗЕЇ-ЗАПОВІДНИКУ УКРАЇНСЬКОГО ГОНЧАРСТВА

Описано ключові моменти формування керамологічної джерельної бази в Національному музеї-заповіднику українського гончарства в Опішному. Виділено створення структурних підрозділів музею, які займаються її формуванням.

Ключові слова: керамологічні джерела, Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, бібліотека, архів, керамологічна колекція.

Термін «керамологія» походить від грецьких слів «ceramos» (глина) і «logos» (слово, знання, вчення, наука) і буквально означає «знання про глину». Відповідно «українська керамологія» – наука, яка вивчає українське гончарство, кераміку. В літературі термін «українська керамологія» вперше з'явився 1995 р. у статті О. Пошивайла – «Гончарство і Україна», в якій автор закликав вивчати власну кераміку, знайдену на українських етнічних територіях і акцентував увагу на тому, що «збірник має зінтегрувати здобутки української керамології в світовий науковий і культурний процес» [1, 17]. Нині термін «керамологія» остаточно утвердився в українській науковій літературі.

Зацікавленість керамологічними знаннями припадає на останню чверть XVIII ст. Ще в 1786 р. А. Шафонський детально описав Чернігівське намісництво, в другому томі якого розміщена інформація про гончарний цех у Чернігові, його структуру, звичаї й основні цехові знаки (прапор, сукно, цешка) [2, 301]. Це перше письмове свідчення суто керамологічного спрямування, що дійшло до наших днів. Сплеск зацікавленості керамікою в Україні припадав на першу половину XIX ст. Цьому сприяв розвиток археологічної діяльності й, як результат, створення перших музеїв з ко-

лекціями кераміки (переважно, знайденої в процесі розкопок археологічних пам'яток). В окрему наукову дисципліну українська керамологія почала формуватися відносно недавно – з середини 1990-х рр. Рушійним фактором цього процесу стало створення 1986 р. в Опішному першої профільної керамологічної музейної установи – Музею гончарства (доручення Ради Міністрів УРСР від 11 березня 1986 р. і рішення Полтавського облвиконкому від 12 серпня 1986 р.). На його базі, через три роки, згідно постанови Ради Міністрів України від 3 листопада 1989 р., почав розвиватися Державний музей-заповідник українського гончарства в Опішному – всеукраїнський центр дослідження, збереження та популяризації гончарної спадщини України. 29 березня 2001 р. Президент України Л. Кучма підписав Указ «Про надання Державному музею-заповіднику українського гончарства статусу національного».

На сучасному етапі розвитку керамології, вкрай актуально систематизувати й аналізувати спадщину попередників як основи подальшого наукового розвитку, зайнятися розробкою теоретичних проблем науки, вивченням умов становлення й розвитку керамології в Україні. Основою розвитку будь-якої наукової дисципліни є формування власної дослідницької бази джерел. Вчені-керамологи у дослідженнях використовують три основних джерела: керамологічні колекції, письмові документи й аудіовізуальні матеріали. Оскільки українська керамологія в окрему наукову дисципліну сформувалася на базі Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, то у цій статті відзначимо формування основних наукових джерел у ньому. Так, невдовзі після створення Музею розробив наукову концепцію діяльності [3, 16–18], основою якої стало:

- збирання кераміки та предметів побуту гончарів;
- формування національної скарбниці гончарних виробів;
- проведення комплексних наукових експедицій на території України та поза її межами, з метою вивчення національного гончарного промислу, фіксації, опису місцевих ремесел, сучасних форм їх побутування;
- наукове дослідження історичних шляхів від найдавніших часів до сьогодення, його зв'язки з гончарством інших народів та іншими видами народної творчості;
- вивчення особливостей розвитку та побутування гончарства серед локальних груп українців, що проживають за межами України;
- формування книгозбірні з питань гончарства, складання бібліографічних показників з питань функціонування гончарного промислу;
- формування національного архіву українського гончарства;
- укладання картотеки и словника гончарів України;
- укладання словника народної гончарської термінології;
- написання «Енциклопедії українського гончарства»;
- створення каталогу-довідника творів українських гончарів, які зберігаються в музеях та приватних зібраннях;
- проведення симпозіумів гончарства, науково-практичних конференцій, семінарів, практикумів з проблем і питань гончарного промислу;
- видання щорічника наукових праць та щорічного збірника польових етнографічних матеріалів, іншої наукової та науково-популярної літератури про гончарство, путівників, буклетів, художніх листівок, брошур, плакатів, значків;
- видання ілюстрованих каталогів, альбомів з творів народного мистецтва;

- фільмування виробничих процесів, пов'язаних з гончарством, звичаями та обрядами гончарів;
- формування фото-, фоно-, кінонегатики народної технології, побуту та виробів гончарів.

Таким чином, у створеній інституції були визначені як пріоритетні керамологічні дослідження, так і основні напрями формування колосальної джерельної бази для їх розвитку. Вище перелічені аспекти наукової діяльності більш активно стали розроблятися з 2000 р. – від заснування Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. Вже з перших років діяльності Музей гончарства став багатофункціональною керамолого-музейною установою, у структурі якого діють, доповнюючи один одного, кілька підрозділів, що займаються формуванням джерельної бази керамології.

Найбільше багатство Музею гончарства – його фондові колекції, що нараховують понад 50 тис. одиниць зберігання (колекція глиняних виробів народних майстрів-гончарів і художників-керамістів налічує біля 45 тис. одиниць). Глиняні вироби, що зберігаються у фондах музею, представляють гончарство усіх етнографічних регіонів України, в усіх його проявах від найдавніших часів до наших днів (є зразки цілих форм і фрагментів кераміки, що датуються VI–III тис. до н. е.). Уся колекція кераміки розділена на окремі сектори, які формуються у відповідних напрямках: археологічна кераміка, гончарство Правобережної та Лівобережної України, Полтавщини, Опішні (давнє – кінець XIX ст. – 1940-і рр.; сучасне – 1950-і рр. – наші дні), твори сучасних художників-керамістів. В основу формування цих секторів покладені кілька ключових принципів: хронологічний, функціональний, географічний. На території Музею постійно функціонують унікальні керамологічні експозиції: Національна галерея монументальної й садово-паркової глиняної скульптури під відкритим небом і Галерея символічних панно провідних художників-керамістів і гончарів України, в яких представлені роботи як українських, так і зарубіжних майстрів. Оскільки аналіз фонду кераміки Музею гончарства, як і інших музейних керамологічних джерел, занадто об'ємний, то це стане матеріалом для подальшого окремого дослідження.

Великою групою керамологічних джерел є письмові матеріали, в яких зафіксовано відомості про гончарство у всіх його проявах, а також дослідження розвитку гончарного ремесла фахівцями різних напрямів. Ці джерела діляться на дві групи: друквані та рукописні матеріали. З метою формування обох груп, у Музеї створено два структурних підрозділи – бібліотеку й архів. 1987 р. засновано спеціалізовану бібліотеку з проблем гончарства України й інших країн – Гончарську книгозбірню України – науково-дослідний інформаційний центр, фонд якого становить майже 100 тис. примірників. Нині бібліотека володіє найбільшим зібранням літератури з проблем українського й світового гончарства в Україні. У ній зберігається рідкісна література, що стосується проблем керамології, етнології, історії, археології, мистецтва, музеєзнавства, традиційних ремесел і промислів. Представлені в бібліотеці також видання з питань філософії, релігії, літературознавства, публіцистики, твори класиків української і світової літератури, мемуарні, періодичні видання (газети й журнали), передусім «гончарні», з багатьох країн Європи та Північної Америки. У фондах бібліотеки зібрано понад 1000 томів довідкової літератури.

У 1992 р., з метою популяризації керамологічних знань й акумуляції їх в окремих спеціалізованих друкованих виданнях, у Музеї гончарства засновано но-

вий структурний підрозділ – видавництво «Українське Народознавство». Останнє цілком орієнтоване на популяризацію національних духовних цінностей, народного мистецтва, зокрема гончарства як унікального феномену етнічної культури. Це єдине наукове видавництво, розташоване в сільській місцевості, але обсяг матеріалів з проблем народного гончарства, опублікованих видавництвом за період його діяльності, перевершив усе, що було надруковано з питань керамології протягом XIX–XX ст. Праці видавництва неодноразово відзначалися нагородами престижних вітчизняних конкурсів книговидавців. Першим його серйозним науковим досягненням стало видання Національного культурологічного щорічника «Українське Гончарство», перша книга якого вийшла 1993 р. До кінця XX ст. світ побачили ще чотири книги [4]. Цей збірник став помітною подією в популяризації керамологічних матеріалів. Його цінність у тому, що в ньому вперше комплексно друкувалися матеріали різних авторів, у яких порушувалися питання формування й збереження керамологічних колекцій у музейних зібраннях України, висвітлювалися події, пов'язані з відкриттям музеїв гончарства в Україні, опубліковані матеріали етнографічних експедицій гончарними центрами України, які ілюстрували стан дослідження гончарства в Україні та за кордоном. В цілому ж, на думку керамолога О. Пошивайла, «Українське Гончарство» було основним мас-медійним провідником ідеї організованого структурування вітчизняної керамології [5, 225].

1993 р. у Музеї був створений Національний архів українського гончарства, хоча матеріали для його фонду збиралися з перших років діяльності музею. У фондах архіву зберігаються кіно-, фоно- і відеозаписи, фотографії, слайди, зроблені під час знаменних подій у житті Музею гончарства (виставки, конкурси, симпозіуми, конференції), а також матеріали, привезені з керамологічних експедицій, дисертації відомих дослідників гончарства, особисті фонди українських учених, художників, краєзнавців, пов'язаних з вивченням і популяризацією гончарства, виготовленням гончарних виробів. Усі архівні матеріали систематизовані за окремими напрямками, формується електронний банк даних. У фондах Національного архіву українського гончарства знаходиться понад 25 тис. одиниць зберігання.

В архіві сформована найбільша в Україні колекція фільмів на теми гончарства, як українського, так і США, Японії, Англії. Зйомкою й монтажем матеріалів займаються співробітники, створеної одночасно з архівом, Аудіовізуальної студії українського гончарства «Відродження». Вони спеціалізуються на пошуку, збиранні й збереженні аудіовізуальних матеріалів про історію українського гончарства, особливості гончарного виробництва, форму й орнаменту гончарних виробів, специфіку інструментів гончарів, традиційний і сучасний побут майстрів, займаються фотографуванням і фільмуванням виробничих процесів, пов'язаних з гончарством, звичаїв та обрядів гончарів, особливостей традиційного побуту. Нині жоден етнографічний або художній музей України не займається створенням профільних для нього фільмів (сюжетів) і не має підрозділів зі збереження аудіовізуальних джерел. Створення та діяльність в невеликому провінційному селищі Аудіовізуальної студії, яка самостійно займається зйомкою відеосюжетів і створенням художніх фільмів – явище унікальне не лише для Полтавщини, але загалом для України. За роки існування студії, знято біля 4 тис. відеосюжетів з проблематики українського гончарства.

Отже, завдяки широкомасштабній діяльності Національного музею-заповідника українського гончарства в

Опішному, стало можливим створення унікальної дослідницької керамологічної джерельної бази. Відносно невеликий період діяльності музею (14 років) зробив можливим створення наприкінці 2000 р. нової академічної керамологічної інституції – Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, яка спеціалізується на вивченні гончарства й утвердженні української керамології як повноправної науки.

1. Пошивайло О. Гончарство і Україна // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1994. – Опішне, 1995. – Кн. 2.
2. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малья России. – К., 1851. – Ч. 2.
3. Наукова концепція Музею гончарства в Опішні. – Опішне, 1989.
4. Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник: Науковий збірник за минулі літа / Упор. О. Пошивайло. – К.: Опішне, 1993. – Кн. 1; Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1994. – Опішне, 1995. – Кн. 2; Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1995. – Опішне, 1996. – Кн. 3; Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За роки 1996–1999 / За ред. О. Пошивайло. – Опішне, 1999. – Кн. 4.
5. Пошивайло О. Українська академічна керамологія ХХІ ст.: Теорія, історія, сучасний ужиток, майбутній поступ. – Опішне, 2007. – Кн. 1..

Lykova O.G. Ceramology sources formation in the Ukrainian pottery National museum. In the article are described the key moments of the ceramological source base formation at the Ukrainian pottery National Museum in Opishne. Is described the creation of the museum structural subdivisions, which formed the base.

Key words: ceramological sources, National Museum of Ukrainian Ceramics in Opishne, library, archive, ceramological collection.

С. Ю. Куценко

КОМУНІКАЦІЯ В МУЗЕЙНИХ УСТАНОВАХ ЗАСОБАМИ ВЕБ-РЕСУРСІВ

У статті досліджується проблема взаємодії між музеями, з однієї сторони, та суспільством – з іншої. Висвітлено поняття музейна комунікація, розглянуто її види, проаналізовані перспективи впровадження та використання Інтернет-технологій у сфері музейної комунікації, на прикладі музейних установ України.

Ключові слова: музей, музейна комунікація, новітні інформаційні технології, Інтернет-ресурси.

Музейний світ – це середовище, в якому нагромаджуються пам'ятки природи, матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення. Сучасний музей є цілісним вираженням духовних устремлінь культури минулого і сьогодення. Незважаючи на розвиток новітніх технологій, музеї не втратили свого значення у сфері не тільки культурного, а й загального розвитку людини, як повноцінної, багатосторонньої особистості. Зараз у світі ледь не щодня відкривається новий музей і за останній час їх стало більше, ніж за останні півстоліття. Триває виставковий підйом, витягуються із запасників і сховищ унікальні музейні предмети, які стають експонатами. В музейному середовищі відвідувач вступає в діалог культур. Слухач на різних рівнях сприймає музейні цінності, за допомогою розуміння, співпереживання, пояснення, аналізу і споглядання, і навіть в окремих випадках – дотику до артефакту. Занурення у самотній світ музею вимагає певної самовіддачі, душевних зусиль, а часом подолання стереотипів, внутрішніх і зовнішніх бар'єрів. Якщо погляди відвідувачів відповідають культурним і науковим нормам музейних фахівців, то між ними виникає порозумін-

ня, змістовна розмова, а висвітлений музейними працівниками матеріал буде сприйнято і засвоєно. В цьому і полягає елементарний акт комунікації в музеї.

Проблемою еволюції й адаптації комунікаційних технологій для сучасних потреб музеїв займалися Н. Борисова [1], Є. Дашкова [5], Я. Долак [2], В. Дукельський [3], Є. Івушкіна [5], Н. Толстая [6], Е. Савруцька [7], О. Сапанжа [8]. Дослідники аналізували існуючі технології та розробляли нові підходи до взаємодії музеїв між собою та з їх потенційною аудиторією в комунікаційному середовищі. Досліджували можливості використання музеями нових способів спілкування за допомогою інформаційних технологій, що дозволяло б їм спростити ознайомлення суспільства із музейним фондами, розширити міжмузейні зв'язки та інтегруватися в світове музейне співтовариство. Аналіз наукових джерел дає змогу стверджувати, що в Україні ця проблема мало досліджувалася. Лише Р. Романовська комплексно розглядає новітні форми та методи музейної комунікації і висвітлює перспективи використання інформаційних технологій у музейній діяльності [9].

На сьогодні існує проблема оновлення та використання нових форм і методів взаємодії музеїв у своєму внутрішньому і зовнішньому середовищі. Практично залишається невирішеним питання ефективної модернізації комунікації у музейній сфері, відповідно запитами ХХІ ст., що несе в собі підґрунтя для застосування новітніх технологій у роботі музейного працівника, та дає змогу розширити й інтегрувати зв'язки музею у соціумі. Музейна комунікація має стати рівним, багатостороннім діалогом в ході якого буде активізуватися на найвищому рівні увага задля сприйняття інформації. Метою статті є аналіз перспектив використання Інтернет-технологій у сфері музейної комунікації.

Комунікація (з лат. роблю спільним, пов'язую) – це процес обміну інформацією від однієї до іншої особи. Комунікація – це інформаційний зв'язок суб'єкта (відправника інформації) та об'єкта (її отримувача), а спілкування – це зв'язок співрозмовників, «співучасників спільної справи». Комунікацію розрізняють як монолог або як спілкування-діалог. Комунікація протікає за допомогою якого-небудь носія. Це можуть бути матеріальні об'єкти, знакові системи, мова, логічні конструкції, ментальні форми та інші вияви. Комунікація може здійснюватися за допомогою тексту або іншого носія інформації, якщо суб'єкти комунікації не вступають у прямиий контакт. Головна риса комунікації – наявність можливості для суб'єкта зрозуміти та проаналізувати ту інформацію, яку він отримує.

Поняття «музейна комунікація» ввів у науковий обіг 1968 р. Д. Камерон. Його роботи виявилися поворотними у розвитку музезнавства і дозволили по-новому поглянути на музей як на місце, в якому створені всі умови для «спілкування відвідувача з експонатами». Відвідувач вступає у контакт з музеями, коли оглядає його експозиції, бере участь у всіх запланованих заходах, спілкується із його співробітниками, переглядає тематичні музейні видання [4]. Комунікаційне середовище музею є складним багатостороннім процесом взаємодії. В основі діяльності сучасного музею лежить музейна комунікація, що реалізується за допомогою науково-фондової, науково-дослідницької, експозиційної та екскурсійної роботи. З них перші два напрями – це взаємодія між музеями та його працівниками на професійному рівні, інші види музейної діяльності здійснюються між співробітником музею і його відвідувачем. Музеї являються активними учасниками соціального життя країни. Поступово вони стають важливим елементом соціуму, до якого кожен